

درس تاریخ شهر در ایران

ج- پیشینه

شهر و شهرنشینی در عربستان

دکتر لادن اعتضادی

دانشگاه شهید بهشتی

۱۴۰۳

اعراب جاهلیت و نوع شهرنشینی در حجاز

در جنوب هلال حاصلخیز که از ۳۵۰۰ سال پیش دارای شهرهای متعدد و صاحب تمدن بوده، شبه جزیره عربستان سرزمینی صحرائی و عمدتاً غیر مسکون و غیر متمدن قرار داشته است. اما در جنوب غربی عربستان، «یمن» از دیرباز سرزمینی سرسبز و آباد و لنگرگاه کشتی‌های تجاری از هند، بوده است.

در حجاز که نام حاشیه کوهستانی و سواحل دریای سرخ در غرب شبه جزیره عربستان است؛ «مکه» تنها شهر با ویژگی تجاری - مذهبی بر سر راه‌های تجاری شرق به شامات بوده است.

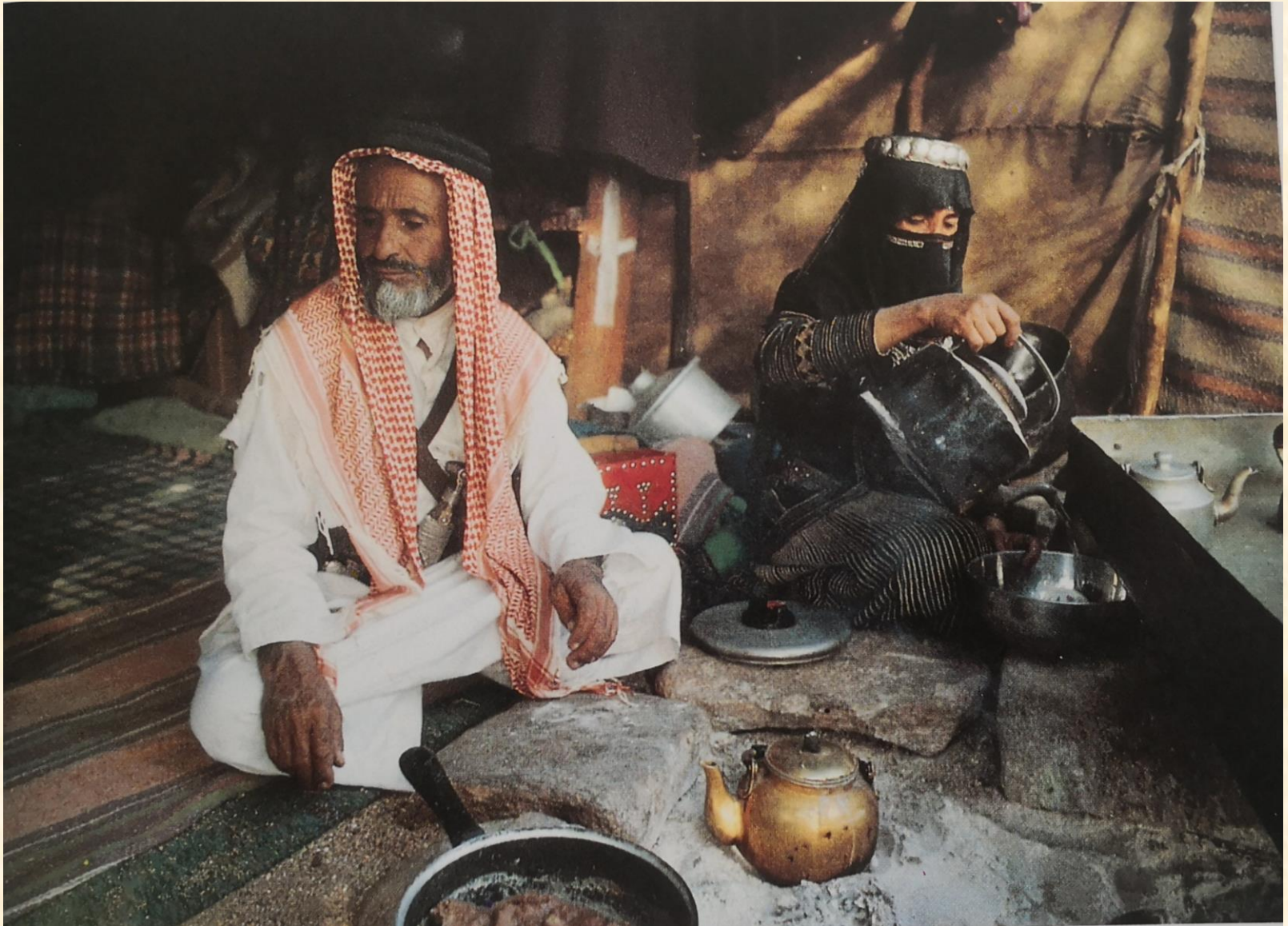
سرزمین حجاز
نیز
خشک و کم آب و
از این رو مناطق
زیست پذیر دائمی
در آن کم بوده‌اند.

در هنگام
ظهور اسلام فقط
شهر مکه، و آبادی
های یثرب،
طائف و خیبر از
مراکز مسکونی
حجاز به شمار
می آمدند.

استقرار در عربستان و واحه نشینے

بادیه نشینے و شہر نشینے در صدر اسلام

استقرار در عربستان و واحه نشینے

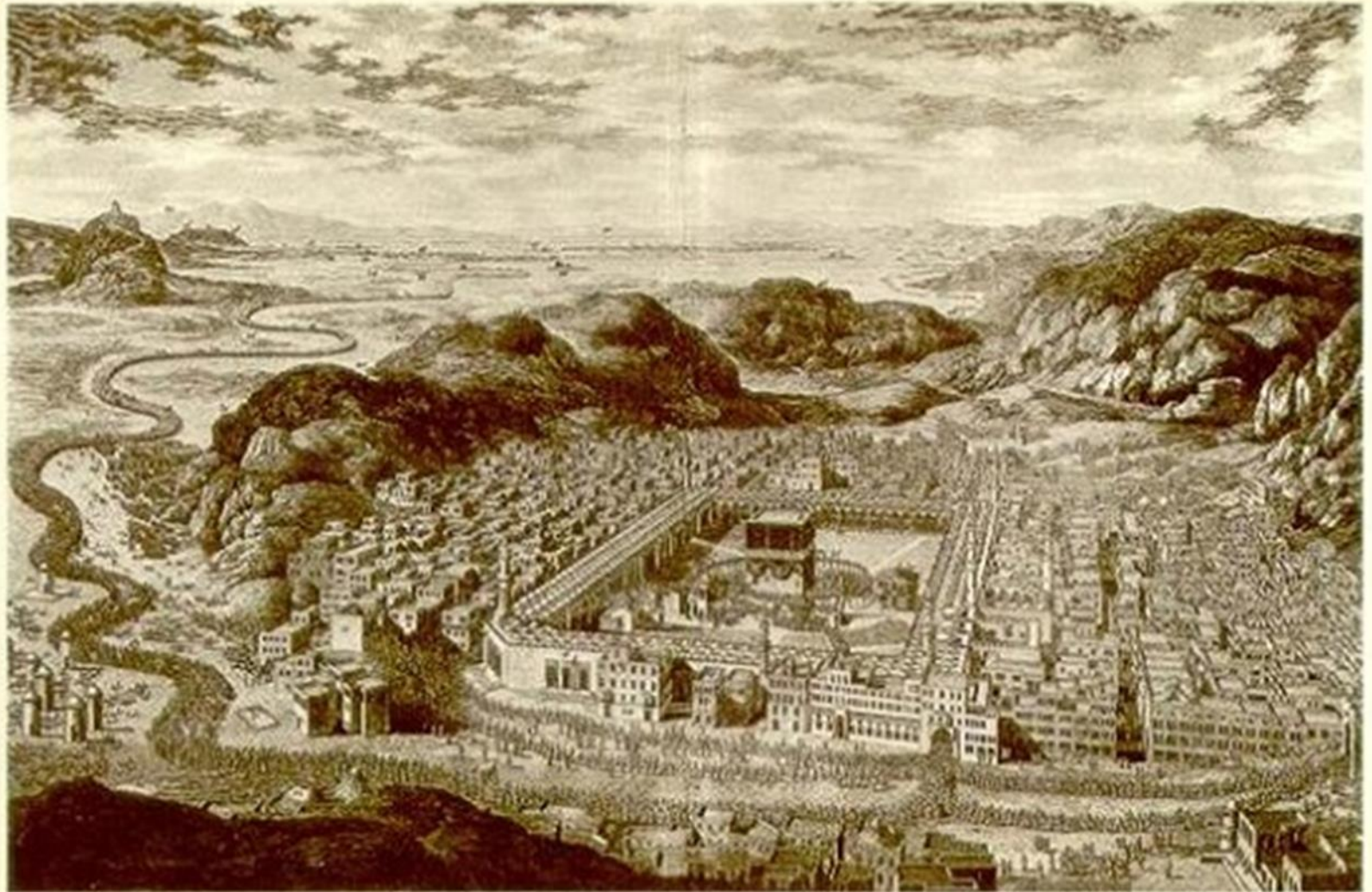
باغ در واحه

مکه نخستین شهر مذهبی - تجارک در حجاز

مرکزی زیستی - مذهبی با ساختار اجتماعی طایفه‌ای

شهر در اسلام و ساختار مفهومی - کالبدی شهر اسلامی

شهر مکه تنها مورد قابل بحث به عنوان شهر

در دوران جاهلیت تا زمان ظهور اسلام بوده است.

مکه بواسطه موقعیت مکانی جغرافیایی - اقلیمی و نیز قرار گرفتن در مسیر مهم تجارت یمن به شامات ساختار شهری پیدا می کند.

مکه تحت قدرت مذهبی - تجاری خاندان بنی هاشم در یک نظام اجتماعی قبیله‌ای اداره می شده است.

تجارت مکه، مبتنی بر مازاد تولید و پیشه‌وری نبوده، بلکه یک بارانداز مهم در سر راه و محل تبادلات تجاری بین کاروان‌های عبوری بین یمن و شام بوده است.

* داستان پیدایش مکه به عنوان یک مرکز مذهبی به زمان حضرت ابراهیم و بنا نهادن «کعبه» باز می گردد که از نظر تاریخی مقارن قدرت شهر «اور» در میانرودان یعنی هزاره چهارم پیش از میلاد است.

پرسش

آیا شهر مکه به عنوان یک شهر باستانی که

یک مبانی مهم پیدایش و بقای آن تجارت بوده است

با نظریه «شهر - بازار» گوردون چایلد مطابقت دارد؟

چرایی پاسخ خود را شرح دهید.

قدمت شهر باستانه یثرب

یثرب از شهرهای باستانی است که در کتیبه‌های «معینی» (منطقه‌ای در عربستان اما تحت حکومت یمن) از آن نام برده شده است.

پس از آنکه روزگار دولت معینیان در یثرب سپری گردید، سبائیان حکومت آنجا را به دست گرفتند. معروف است که حکومت‌های معین و سبا همواره در پی بسط سلطه و نفوذ خود در سرزمین‌های شمال عربستان بودند.

همچنین در جغرافیای بطلمیوس دو بار از این شهر نام برده شده است، یک بار به نام ایاترپه و بار دیگر به نام ایاتریپا. استفان بیزانسی از این شهر به نام ایاتریپاپولیس نام برده است.

بنابر این یثرب یک واحه ساده یا یک آبادی خالی از معنای شهری نبوده و پیش از هجرت از دیرباز یک مرکزیت شهری حکومتی داشته است.

اما پس از هجرت این مرکزیت قوت یافته و نیز ماهیت جدیدی پیدا می‌کند

مدینه نخستین شهر اسلام با مفهومی جدید

یثرب با مهاجرت پیامبر اسلام و مهاجرین مسلمان به آنجا به سرعت ساختار شهری بخود گرفت با معنا و نامی جدید.

نام « مدینه» (مدینه النبی) به معنای شهر پیامبر برای این مجتمع زیستی یا آبادی مهمی که در ردیف طائف و بعد از مکه در عربستان وجود داشت، پس از هجرت پیامبر به این مکان داده شد و معنا و ماهیت جدید آن را تعریف کرد.

یثرب که از جایگاه خوبی به عنوان زیستگاه و نیز اطراقگاه کاروان های تجاری برخوردار بود پس از هجرت دومین شهر منطقه حجاز با ماهیتی جدید شد که اسلام به آن داد .
مدینه نخستین شهر اسلامی است که الگوی بنیادین آن در شهرهای مسلمان نشین بعدی تکرار شد.

ساختار بنیادین مدینه النبی

احداث «مسجد» پیامبر در این مکان و «نظام مدیریت جدید جامعه» یا همان (امت اسلامی) که در این شهر براساس دستورات اسلام توسط پیامبر اعمال شد، بنیاد مفهوم «شهر اسلامی» را در معنای زیستگاهی که مرکز حکومت اسلامی است و در آن مقرر حاکم و حکومت با محل مسجد تقرب دارد و ساکنان آن بدون تمایزات طبقاتی در قالب «امت» هستند؛ ظاهر شد.

یثرب بواسطه قرار داشتن تاریخی اش بر سر راه تجاری یمن - شام از پیش نوعی شهر - بازار بوده و اکنون سه عنصر :

حکومت برمبنای شرع اسلام، برگزاری آیین عبادی اسلامی و تجارت در
این زیستگاه نهادینه می شود و مفهوم شهر اسلامی به عنوان زیستگاه مدنی
«امت» اسلامی ظاهر می گردد.

درس تاریخ شهر در ایران

پایان بخش:

۲- شهرهاک ایرانک - اسلامک

مفهوم شهر و شهرنشینی در عربستان